

BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7844290>

Kubayeva Yulduz

Toshkent Amaliy fanlar universiteti

Pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Annotasiya.

Nutqiy ta'limda talabalarning mustaqil oquv topshiriqlarini rivojlantirishda kredit-modul` tizimiga o'tishning amaldagi holati va istiqbollari, oliy ta'lim muassasalarini ilg'or jahon tajribalari asosida kredit-modul tizimining tamoyillari, ta'lim oluvchi, ta'lim natijalarini tan olinishi. Ta'lim traektoriyasini mustaqil shakllantirish imkoniyatini yaratilishi va akademik mobillik, baholarning to'planib borilishi, Professor-o'qituvchi, talabalarning fanga qiziqishi, hamda aniq belgilangan baholash tizimini joriy etilishi maqsadga muvofiq ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar.

ta'lim, mustaqil ta'lim, baholash, kompetensiya, nutq, innovatsion o'quv mashg'ulotlari, tilshunoslik, pedagogik mahorat, mustaqil ta'lim.

Аннотация.

Современное состояние и перспективы перехода на кредитно-модульную систему развития устной компетенции студентов высшего филологического образования, принципы кредитно-модульной системы вузов на основе передового зарубежного опыта, признания результатов обучения. Обоснована академическая мобильность, накопление оценок, заинтересованность преподавателей и студентов в науке, а также введение четко определенной системы оценивания.

Ключевые слова.

образование, самостоятельное обучение, оценивание, компетентность, речь, инновационное обучение, языкознание, педагогическое мастерство, самостоятельное обучение.

Annotation.

The current state and prospects for the transition to a credit-modular system for the development of oral competence of students of higher philological education, the principles of a credit-modular system of universities based on advanced foreign experience, recognition of learning outcomes. Substantiated are academic mobility, the accumulation of grades, the

interest of teachers and students in science, as well as the introduction of a well-defined assessment system.

Key words.

education, independent learning, assessment, competence, speech, innovative learning, linguistics, pedagogical skills, independent learning.

Oliy ta'lim sohasi bo'yicha pedagog kadrlarni tayyorlash mazmuni, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining nutqiy kompetentsiyasini rivojlantirish sifati va ularning tayyorgarligiga qo'yiladigan umumiy malaka talablari asosida rivojlantirilishi lozim bo'lgan nutqiy ta'lim tizimi bo'lib, nutqiy mahoratni o'qituvchi shaxsida nazariy va amaliy nomoyon etish lozim. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining nutqiy kompetentsiyasini rivojlantirish, pedagogning kasbiy kompetentligi va kreativligini takomillashtirishda, uni innovatsion faoliyatda namoyon bo'lishini, kasbiy boshlang'ich sinf o'qituvchilarining nutqiy kompetentsiyasini rivojlantirishga qo'yilgan tayyorgarlik jarayonida amalga oshiriladi. Nutqiy kompetentlik, integrativ, innovatsion kreativ yondashuvlar asosida pedagogning kasbiy mahoratini ijodkorligini rivojlantirish omili bo'lib xizmat qiladi. O'quv mashg'ulotlarining zamonaviy turlarini (keys-stadi, aralash ta'lim, virtual laboratoriya, debat) tashkil etish va o'tkazish metodikasi asosan talabalarda tanqidiy, o'zini-o'zi (motivatsion, intellektual, amaliy-faoliyatli, faol kommunikatsiya va jamoaviy ish) rivojlantirish va kreativ fikrlashni rivojlantirish usullari oliy ta'lim jarayoniga innovatsion yondashuvlarni joriy etish va modernizatsiyalash mahsulidir. Nutqiy kompetentsiya – biror kasb bilan doimiy shug'ullanadigan inson o'z kasbini mohirlik bilan bajarilishi Nutqiy kompetentlik va kasbiy jihatdan sog'lom turmush tarzini rivojlantirish bo'yicha o'tkazilgan pedagogik-psixologik tadqiqotlarda "kompetentlik" tushunchasi "pedagogning oliy-kasbiy mahorati" sifatida o'rganiladi. Uning tarkibiga nutqiy faoliyatni amalga oshirish jarayonida rivojlangan muhim kasbiy sifatlar hamda shaxsiy kasbiy salohiyatni tashkil etgan oliy nutqiy kompetentsiya, intellektual, motivatsion, kommunikativlik, kreativlik-ijodiy, perseptiv hamda shaxs emotsional-irodaviy (irodaviy ta'sir o'tkazish va mantiqiy ishontira olish) kabi kompetentsiyaviy majmualar kompleksi kiradi. O'qituvchining kasbiy nutqiy mahorati va o'z kasbiy faoliyatini yuqori saviyada tashkil qila olishni ta'minlovchi, o'qituvchi-pedagog shaxs xususiyatlarini yig'indisidir. Shunday muhim xususiyatlarga o'qituvchi faoliyatining insonparvarlikka yo'naltirilganligi, uning kasbiy bilimlari, nutqiy qobiliyatlari va nutqiy ijodkorlik texnikasi, verbal

noverbal ta'sirlar kiradi. Bu nutqiy kompetentsiya tizimidagi o'zini tashqi ta'sirlarsiz rivojlantira olish xususiyatiga ega o'zaro bog'liq jihatlardir. Shundan kelib chiqib ta'kidlash mumkinki, o'qituvchining kasbiy kompetentligi o'qituvchi faoliyati va shaxsiga qo'yilgan me'yoriy talablar bilan belgilangan umumiy yoki tipik xususiyatlar o'qituvchi sub'ekt sifatida nutqiy faoliyat va muloqotda namoyon bo'luvchi individual-psixologik va tipologik xususiyatlarini belgilash mumkin. Kompetentsiya yuksak mahorat, qobiliyatlar majmui, oliy Nutqiy mahoratning ko'rsatkichlari hisoblanadi. Nutqiy kompetentsiya didaktik faoliyatida ijodiy qo'llagan holda o'quv ishining hamma qirralarida eng yuqori darajada erishilgan yutuqlardir. Nutqiy kompetentsiya- bu o'qituvchi-pedagogning shunday shaxsiy va kasbiy fazilatlarini belgilaydigan xususiyatki, u o'z fanini chuqur va atroflicha bilishida, pedagogik-psixologik va metodik tayyorgarligida talabalarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishniig maqbul yo'llarini izlab topib amaliy faoliyatida namoyon bo'ladi. Yuksak kasbiy Nutqiy mahorat egasi, ya'ni kasbiy Nutqiy ijodkorlik. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining nutqiy kompetentsiyasini rivojlantirish oliy ta'lim muasasasi ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish bevosita amalga oshiruvchi professor-o'qituvchilarga alohida talablar qo'yadi. Tizimda amaliy faoliyatga ijodkorona tatbiq etishning asosiy tayanch nuqtalari hisoblangan, o'z-o'zini takomillashtirish texnologiyasining konseptual asoslarini, asosiy qoidalarining mohiyatini o'zlashtirgan kasbiy Nutqiy talabalarga oliy ta'lim va tarbiya berishda innovatsion g'oyalarning yetakchisi bo'la olishi mumkin. Bu esa quyidagilarni taqozo etadi: u talabani tinglay olishi, vaziyatdan munosib ravishda chiqa olish, kasbiy oliy pedagog yangi g'oyalarni hamisha qo'llab-quvvatlaydi, g'oya va fikrlarini bemalol, erkin ifodalash mumkin bo'lgan muhitni yarata oladi. Umumiy kompetentsiyalar va kasbiy kompetentsiyalar "Kompetentlik" tushunchasi ta'lim-tarbiya sohasiga pedagog va psixologlarning ilmiy izlanishlari natijasida fanga kirib kelgan bo'lib, Nutqiy va psixologik nuqtai nazardan kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalikni anglatadi. [2,49] Nutqiy kompetentlik tilshunoslar tomonidan alohida bilim, malakalarni egallanishini emas, balki har bir mustaqil til yo'nalishlari bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Talabalarga nutqiy kompetentsiyani shakllantirishda mutaxassis o'z bilimlarini doimo boyitib borayotganini, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim nutqiy talablarni anglayolishni, tovush va ularni

amaliyotda qo'llay olish, talabalarni individual xususiyatini inobatga olib ularga fonetikaga xos bo'lgan xususiyatlarni, tovush, tovush ozgarish holatlari, fonetik tahlilularni ishlash va qo'llay bilishni taqozo etadi. Biz kompetentsiyani turlariga murojat etsak. Nutqiy kompetentlik –nutqiy munosabatlarda faollik ko'rsatish ko'nikma, malakalariga egalik, nutqning shakllanganligi, muloqotga kirisha olish ravon, so'zlashish. Og'zaki va yozma savodxonlik. Maxsus kompetentlik– kasbiy-nutqiy faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-nutqiy vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalari baholash, BKMni izchil rivojlantirib borish bo'lib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik ko'zga tashlanadi. Ular o'zida quyidagi mazmunni ifodalaydi: Pedagogik-psixologik kompetentlik –pedagogik jarayonda sog'lom psixologik muhitni yarata olish, talabalar va ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o'z vaqtida anglay olish va bartaraf eta olish. Metodik kompetentlik – nutqiy jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etish, ta'lim yoki tarbiyaviy faoliyatni to'g'ri belgilash, metod va vositalarni maqsadga muvofiq tanlay olish, metodlarni samarali qo'llay olish, vositalarni muvaffaqiyatli qo'llash; informatsion kompetentlik – axborot muhitida zarur, muhim, kerakli, foydali ma'lumotlarni izlash, yig'ish, saralash, qayta ishlash va ulardan maqsadli, o'rinli, samarali foydalanish; Kreativ kompetentlik – nutqiy faoliyatga nisbatantam jidiy va ijodiy yondashish, o'zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olish; Innovatsion kompetentlik – nutqiy jarayonni takomillashtirish, ta'lim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi g'oyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etish. [2,67].Nutqiy kompetentsiyani shakllantirishda, nutqqa xos bo'lgan barcha holatlarni alifbodan to'lovushgacha bo'lgan jarayonlarni turli xil tarbiyaviy usullar, o'yin texnologiyalari bilan singdirish lozim. Talabaga xos bo'lgan nutqiy jarayonlarga to'xtalamiz. Demak, biz qo'llash sohasi bo'yicha tilshunos tadqiqotchining fikriga tayanib, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining nutqiy kompetentsiyasini rivojlantirishda nutqiy kompetentlikni quyidagi tarkibiy asoslarini ishlab chiqdik: bola yoshi inobatga olinadi. Fonetik o'zgarishlarga e'tibor berish lozim.

Tovush va ajratishdagi tafovut.

- Fonetik kompetentsiya.

- Inset metodi asosida matnni ravon o'qish usuli.

- Nutqiy sifatlarni o'zlashtirishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash usullari.

- Yod olish qobiliyatini rivojlantirish usullari.

Lug'at bilan ishlash usullari. Leksikalogik kompetentsiya

Mutaxassis sifatida:

-Aniq maqsad, intilish asosida nutqiy jarayonni takomillashtirish metodikasi;

-Nutqiy jarayon samaradorligini, o'zining ishchanlik faolligini oshirish metodikasi;

-Izchil ravishda yangilanib borayotgan nutqiy bilimlarni o'zlashtirish metodikasi;

-ilg'or texnologiya, metod hamda vositalardan xabardor bo'lish metodikasi;

-Oliy nutqiy faoliyatiga fan-texnikaning so'nggi yangiliklarini samarali tadbir etish metodikasi;

-kasbiy ko'nikma va malakalarini takomillashtirish metodikasi;

Tilshunos olimlar N.Mahmudov, B.Mengliyev, L.R.Raupova, S.Ashirboyev, Q.Yo'ldoshev kabi o'zbek tilshunos olimlarining ishlarida nutqiy kompetentlikni nutqiy nuqtai nazardan yanada kengroq va sinchiklab o'rganish imkonini beradigan turli jihatlari va tarkibiy qismlari ajratib olingan va o'rganib chiqilgan. So'z bilan og'zaki ta'sir o'tkazish o'qituvchidan fikrlarni, Nutqiy qobilyat texnikasini, ijodkorlikni talab qiladi. Demak, kompetentlik – olingan bilimlarga asoslangan holda harakat qila olishlik demakdir. Namunalarga o'xshash harakatlarni ko'zda tutadigan "bilim, ko'nikma va malakalardan farqli o'laroq, nutqiy kompetentlik universal bilimlarga asoslangan holda mustaqil faoliyat tajribasini nazarda tutadi. Nutqiy kompetentlik – talabalarga nutqiy bilimlarni amaliyotda qo'llay olishda samarali natija beradi. Qo'llash sohalari ularning maxsusligi va aniqligini belgilaydi (ingiliz, franso'z, nemis tillar bo'yicha). Pedagog-psixolog N.G.Vitkovskayaning ta'riflashicha, kompetentlik? qo'yilgan muammolarni hal etishga qaratilgan insonning ichki (bilim, ko'nikma va malakalari, ma'naviy sifatlari, psixologik xususiyatlari) va tashqi (moddiy-texnik, ijtimoiy) imkoniyatlarin safarbar qila olishga qodirligidir.[3,78.]

Psixologik nuqtai nazardan, A.K. Markovanning fikricha, kompetentlik muayyan insonning xarakteristikasi, ya'ni kasbiy talablarga munosibliigi darajasi bo'yicha insonning individual xarakteristikasi demakdir kasbiy pedagog N.A.Muslimov o'zining tadqiqot ishlarida o'qituvchining kasbiy kompetentligini shakllanganlik asosini oltita sifatlari, ya'ni motivatsion xislatlar (insonning butun hayoti davomida shakllanib, rivojlanib boruvchi tanlagan kasbiga bo'lgan ehtiyojlari, motivlari va maqsadlarni qamrab oladi), intellektual salohiyat (barcha rasmiy hujjatlar asosida o'qituvchi axborot va ma'lumotlarni uzatishga, bilim,

ko'nikma va malakalarni shakllantirishga intiladi), irodaviy sifatlar (maqsadga intiluvchanlik, ichki va tashqi to'siqlarni, jismoniy va aqliy zo'riqishlarni yenga olishlik, o'zini tuta bilishlik va tashabbuskorlik xislatlari), amaliy ko'nikmalar (psixologik, pedagogik, metodik va texnik-texnologik qobiliyatlar, jamallar, talabaning faoliyat va muloqotining turli sohalaridagi ko'nikmalari), hissiy sifatlar (o'z hissiyotlarini boshqarishning zaruriy malakalari shakllantirishi, o'zining aniq hislari (qahr, g'azab, bezovtalik, arazlash, hasad, hamdardlik, uyalish, mag'rurlik, qo'rqish, ko'ngilchanlik, muhabbat va boshqalar)ni boshqarishi hamda o'z hissiyholatlarini va ularni keltirib chiqaruvchi sabablarni tushunishi) hamda o'z-o'zini boshqara olish (maqsadlarni va ularga erishish vositalarini tanlashdagi erkinlik, vijdonlilik, o'z faoliyatiga tanqidiy yondoshuv, harakatlarning keng qamrovliligi va anglanganligi, o'z xulqini boshqalarniki bilan qiyoslab borishi, kelajakka ishonchi, o'z jismoniy va psixologik holatini talab darajasida tutib turishi va boshqara olishi) sifatleri tashkil etishini ta'kidlab o'tadi. Demak, bir qator tadqiqotlarda bevosita tilshunoslarga xos kasbiy kompetentlik va uning o'ziga xos jihatlari o'rganilgan. [4,44.] Ana shunday tadqiqotlar sirasiga B.Mengliyev va L.R.Raupova tomonidan olib borilgan izlanishlarni kiritish mumkin. Pedagogga xos nutqiy kasbiy kompetentlik, uning o'ziga xos jihatlari talabaga o'rgatishda albatta, talabaning individual xususiyatini, tarbiyaviy jarayonini hisobga olish, birinchi kurslardagi psixologik muhitini bilish o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. O'quv reja - oliy ta'limning muayyan yo'nalishi yoki mutaxassisligi bo'yicha o'quv faoliyati turlari, o'quv fanlari, kurslarining tarkibi, ularni o'rganishning izchilligi, soatlar va kreditlardagi hajmini ta'lim davrining to'liq me'yoriy muddati uchun belgilaydigan me'yoriy-uslubiy hujjat. O'quv dasturi - ta'lim mazmuni belgilovchi, o'quv fanining asosiy mavzulari, mazmuni o'zlashtirilishning eng maqbul usullari, axborot manbalari ko'rsatilgan me'yoriy-uslubiy hujjat. [1,18]. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining nutqiy kompetentsiyasini rivojlantirish amaldagi ta'lim tizimida auditoriya yuklamalariga katta e'tibor qaratilib kelinmoqda, lekin mustaqil ish turlari hali ommalashmagan. Oliy nutqiy ta'lim tizimida talabalarning nutqiy kompetentsiyasi rivojlantirishda Kredit modul tizimida professor-o'qituvchilar modulli o'quv rejaga asosan (Syllabus) ishchi o'quv dasturini ishlab chiqadi, fanni bir necha mantiqan tugallangan o'quv modullariga ajratadi, har bir o'quv modulining maqsadi va vazifalarini belgilaydi, o'quv moduli bo'yicha talabalar o'zlashtirishi, bilishi va amalda qo'llay olishi lozim bo'lgan kompetentsiyalarni belgilaydi. [2,67]. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining nutqiy kompetentsiyasini rivojlantirish O'quv moduli (fanlar) bo'yicha auditoriya mashg'ulotlari uchun

(ma'ruza matnlari, amaliy, seminar va laboratoriya mashg'ulotlari bo'yicha materiallarni tayyorlaydi, testlar, vaziyatli (keyslarni) masalalarni tuzadi, individual topshiriqlarni shakllantiradi, axborot manbalari (foydalanish uchun tavsiya etilayotgan o'quv va ilmiy adabiyotlar ro'yxati) ni shakllantiradi. Nazorat topshiriqlari va mustaqil ta'lim uchun topshiriqlarni (referat, kurs ishlari yozish, manbalarni tarjima qilish, tegishli mavzular bo'yicha slayd tayyorlash, Glossariy tuzish, savol-javoblar banki) shakllantiradi va ularni o'zlashtirish bo'yicha tegishli ko'rsatmalar beradi. Ma'ruza, amaliy, seminar va laboratoriya mashg'ulotlarini olib boradi, tegishli modullarni o'zlashtirish, kurs ishlari va BMillarini yozish bo'yicha talabalarga maslahatlar beradi. O'quv elementlarining quyidagi: Tekstli, Kartografik (atlas, karta), Jadvalli (grafiklar, diagrammalar, gistogrammalar), Illyustrativ (rasmlar), Audio va video ma'ruzalar, Natural (kolleksiya, gerbariyalar), O'yinli (vaziyatli), Komp'yuterli turlarini ishlab chiqadi va amaliyotga keng joriy etiladi. Demak, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining nutqiy kompetentsiyasini rivojlantirishda ijodkor, kasbiy pedagog o'z kasbining yetuk ustasi – ustoz pedagog, ma'lum nutqiy mahoratga ega shaxs hisoblanadi. Bo'lajak pedagog barcha vaziyatlarda ham o'z faoliyatini muvaffaqiyatli olib borishi uchun doimiy ravishda o'z bilim va kompetentligini oshirib, zamonaviy nutqiy va ilg'or oliy nutqiy tajribalarni, metod va usullarni muntazam o'rganib, kasbiy-nutqiy ijodkorligini rivojlantirib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. // Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. -T: 1997. 20-29 b.
2. Axmedova M.E. // "Modul-kredit tizimida mustaqil topshiriqlar tuzishning ilmiy-nazariy asoslari" // Monografiya // "Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi" MCHJ Toshkent-2022, 136 bet.
3. Axmedova M.E. // "Mustaqil topshiriqlar bilan ishlash va ularni baholash metodikasi" Metodik qo'llanma // "Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi" Toshkent-2022, 100 bet.
4. Axmedova M.E. // "PEDAGOGIKA" dasrlik. "Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi" MCHJ Toshkent-2022, 212 bet.
5. Axmedova M.E. Talabalarda mustaqil ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirishning metodik xususiyatlari // O'zbekiston til va madaniyat. Metodika jurnali. T. – ТОШКЕНТ, 2022. - №1(4). -Б. 70-81.

6.Axmedova M.E. Kredit tizimida mustaqil topshiriqlar // TIL VA ADABIYOT TA'LIMI jurnali. -Тошкент, 2022. №6. - Б 18-20. (13.00.00; №8).

7.Akhmedova M.E. Foreign experience in the transition to a credit-module system // Principles of development of linguistic-speech competence of students in independent education // Current Research Journal of Philological Sciences (2767-3758). №3(01). - P. 46-57 (13.00.00; №23). Journal Impact Factor 6,925

8. Akhmedova M.E. Research and application of textbooks in tutorials and manuals of higher education // Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. - ХИНДИСТОН, 2022. - P. 165- 172. Vol. 12, Issue 01. (13.00.00; №20). (13.00.00; №23). Journal Impact Factor 8,037

9.Akhmedova M.E Improvement of didactic, pragmatic methods of independent study tasks in philological education in the credit-module system // Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. - ХИНДИСТОН, 2022. - P. 86-90 Vol. 12, Issue 02. (13.00.00; №23). Journal Impact Factor 8,625

10.Akhmedova M.E Improvement of pedagogical - pragmatic processes of independent study // Tasks in philological higher education European journal of Humanities & Educational Advancements pages Vol. 3 No. 04, April 2022, Spain, - P. 279-281. (13.00.00; №23). Journal Impact Factor 7,223

11.Axmedova M.E. Features of module-credit, methods of question use and competence in creation of independent educational tasks / New York 2022. 28 iyun. Pages 217-221. Conference